

בט

תורה ע"מ ללמד וע"מ לשמור ולעשות

סוכה דף מ"ט: „וא"ר אלעזר מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד כו' איכא דאמרי תורה ללמדה זו היא תורה של חסד שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד", והנה מוכח מלשון הגמ' דלא רק כשמלמד לאחרים הוי חסד אלא עצם הלימוד ע"מ ללמד הוי תורה של חסד, והביאור בזה דכמו שאחד קובץ מעות לצדקה חשיב עסק של צדקה וחסד אף קודם שנתן לעניים ה"נ בתורה כשלומד ע"מ ללמד הוי בלימודו גופא תורה של חסד, אמנם ודאי דצריך ללמד אח"כ את מה שלמד, דאיתא במד"ר פרשת ואתחנן (קרום לסופו) מי שלומד תורה ואינו מלמדה ואינו מעמיד תלמידים הוי הבל ע"ש. והנה עוד איתא באבות פ"ד ד, „הלומד ע"מ ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות", והביאור בזה נראה דהנה אמרו בב"ב דף ט': „ואמר ר' יצחק מאי דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף צדקה ימצא צדקה אלא לומר לך כל הרודף אחר צדקה הקב"ה ממציא לו מעות ועושה בהם צדקה" ע"ש, והה"נ בתורה דאם לומד ע"מ ללמד ממציאין לו ונותנין לו בינה והשכל איך ללמד ואם צריך חידושים נותנים לו גם חידושים וכן הלומד ע"מ לעשות אע"ג שלומד סוגיות של מצות רחוקות בזמנינו ע"מ לעשות, ממציאים לו שיוכל לקיים המצות ההם.

ל

תורה ומצות ומדות

משלי ו' כ"ג „כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר", ופי' הגר"א ז"ל „אמר כאן ג' דברים תורה ומצות ומדות הרי ג' שבכל אחד כלול מג' וכו'" והיינו שתורה כלולה גם ממצות ומדות, ומצות כלולים גם מתורה ומדות, ומדות כלול גם מתורה ומצות, והדבר צריך ביאור. ונראה דהנה מדות ותורה דכלולים זה בזה היינו מאי דאמרו באבות פ"ג מי"ז „ר"א בן עזרי' אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין ד"א אין

תורה וד"א פי' רבינו יונה דהיינו מדות טובות וז"ל, "ר"ל שצריך תחלה לתקן את עצמו במדות ובזה תשכון התורה עליו שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות לא שילמוד תורה ואח"כ יקח לו המצות (אולי צ"ל המדות) כי אי אפשר וזהו כענין שנאמר נעשה ונשמע וכמו שכתבנו וע"ע לעיל סוף מאמר כ"ה מ"ש בדברי רבינו יונה שם במ"ט וכנ"ל, ועמש"ש. והיינו דמי שאין לו מדות טובות אין התורה שוכנת בו וממילא אין תורתו תורה, ואם חזינן לאחד שמדותיו רעות והוא יודע תורה ל"ה תורה אלא חכמה בעלמא, ועוד אמרו חז"ל (יומא ע"ב:) "זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות" ואמר הגאון ר"ח מוולוז'ין זצ"ל זכה היינו מי שיש לו מדות טובות דאז נעשית לו סם חיים, לא זכה, היינו מי שיש לו מדות רעות דאז נעשית לו סם המות, (ועי' יהושע א', ט', חזק ואמץ, ופי' הגר"א חזק בתורה ואמץ בדרך ארץ וד"א הוא ביראת שמים והיינו דמי שאין לו יר"ש ומדות טובות אין לו תורה).

והיינו נמי מאי דכתיב הושע י"ד י' כי ישרים דרכי ד' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם דהביאור בזה דדרכי ד' והתורה הם ישרים כי הלא זה שכל אלקי שכולו ישר וכן שכל האדם מתחילת ברייתו הוא ישר דהרי הנשמה היא חלק אלוק ממעל וכשהוא צדיק עם מדות טובות ושכלו ישר הוא מבין את התורה כמו שצריך, דאף שהתורה היא עמוקה מני ים מ"מ שכל התורה הוא ישר, וישר שכל מבין אותה, אבל כשמדותיו רעות אין השכל ישר כלל דהמדות הרעות נוטות השכל כפי טבע מדותיו ומבין גם את התורה שלא כהוגן ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה ועי"ז יכול להגיע אפי' לעבודה זרה, ויראה כאילו זה כתוב בתורה, דהנה אחאב האמין בתורה דהרי אמרו בחולין דף ה'. דיהושפט אכל עמו ולא חשדו משום דבר עיי"ש וברש"י, ומ"מ עבד ע"ז, וקשה האך יתכן דבר כזה דהרי אפי' לגוים כתיב (דברים ד' י"ט) אשר חלק וגו' דהיינו שד' עשה להם העקמומיות הזו לדבר חלק דהבא לטמא וכו' עיין ברש"י שם, והיאך זה בא לאחאב שהי' מאמין, וע"כ דהבין עפ"י התורה שזה לא ע"ז, דזהו, ופושעים יכשלו בם, וכן ירבעם בן נבט לא כתוב עליו שנעשה מין, וא"כ איך עשה מה שעשה, וע"כ שהיצה"ר, ומדותיו, ביקשו חשבונות רבים כאילו עושה עפ"י התורה, וכן הי' אצל דואג דמדותיו עיקמו את שכלו דאטו פוקר הי' והלא הי' אביר הרועים וראש הסנהדרין וא"כ היאך דיבר לשוה"ר והרג נוב עיר הכהנים, וע"כ שמדותיו ואהבת רע שבו עיקמו את שכלו ופסק שצריך לעשות כן עפ"י דין תורה, וכן שבנא דיבר לשוה"ר אע"ג שהי' גדול בתורה בחזקי

משום דמדותיו עיקמו את שכלו וחשב שמותר לעשות כן עפ"י התורה, ואחרת א"א להבין היאך זה נעשו כל הני גדולים כ"כ רשעים אע"ג שהאמינו בד' ובתורתו, (ועיין ג"כ ב"ב דף ק"י. ביהונתן בן גרשום בן מנשה שאמר כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר עצמו לע"ז וכו' כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר כו', ועיין ברשב"ם ד"ה ששב כו', עיי"ש היטב, ועי' לעיל מאמר כ"ה, ז).

וחזינן מזה שאפי' מי שיש לו שכל הכי גדול מדותיו מעקמים אותו עד שאפי' דבר שהוא נגד השכל נעשה אצלו שכל וזהו, „ופושעים יכשלו בם“, וזוהי כוונת הגר"א שתורה כלולה ממדות, דאם אין ד"א אין תורה, שאדם בלי מדות טובות הוא גשמי ומגשם את התורה שהיא כולה רוחניות ומבין אותה שלא כהוגן.

וכן מדות בלי תורה אינו כלום וכדאיתא במשנה שם, „אם אין תורה אין דרך ארץ“, משום שאמנם יש מדות טובות עפ"י שכל האנושי שבלי זה אין תורה אבל יש גם מדות תורה ששכל האנושי אינו משיגם וכגון מאי דאיתא (מד"ר עקב פ"ג, ה'), מעשה בר' שמעון בן שטח שקנה חמור אצל ישמעאלי ומצאו תלמידיו אבן טובה תלוי' בצוארו אמר ר' שמעון בן שטח חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי והחזירם להישמעאלי ואמר הישמעאלי ברוך ה' אלוקי שמעון בן שטח עיי"ש, ואלו הם מדות עפ"י התורה, דרק מי שנוהג עפ"י התורה מבין כן, וזהו גם מה שאמר הגוי „ברוך ה' אלוקי שמעון בן שטח“ ולא אמר ברוך שמעון בן שטח, משום שאף הוא הבין שיושר זה לא יתכן עפ"י שכל האנושי ורק מי שהולך בדרכי ד' והתורה שייך אצלו יושר זה ולכן בירך את ד' שנתן מדות כאלו.

וכן עי' בב"מ דף פ"ג. בהנהו שקולאי עניים ששברו חביתא דחמרא ולקח מהם רבה בב"ח לגלימיהו וקאמר לי' רב להחזיר להם הגלימא וגם לשלם את שכרם משום למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור עיי"ש, דזהו שכל התורה, ואם אין תורה אין דרך ארץ, וברכיננו יונה שם כתב יותר דמי שאינו יודע תורה אינו שלם במדות של דרך ארץ כי רוב המדות הטובות שיש בדרכי העולם בתורה הם, כמו והעבט תעביטנו העניק תעניק לו מאזני צדק אבני צדק וכמה וכמה כיוצא בהם, ע"ש, דבלי תורה א"א להבין זה, ויותר מזה דבלי תורה אף בעל מדות יכול לרצוח דהנה איתא במד"ר אסתר (פ"א אות ט"ו) שאחשורוש היו בו ד' דברים טובים, עיי"ש, ומ"מ איתא שם (פ"ז אות כ') ששנא את ישראל יותר מחמץ ורצה להורגו, וזה בא ממדות בלא תורה.

וזוהי כוונת הגר"א שמדות כלולות מתורה דבלי תורה האדם הוא רע בתכלית.

וכן תורה בלי מצות אם לומד שלא ע"מ לקיים או שאינו מקיים המצות ל"ה תורתו תורה וכמו שאמרו חז"ל ביבמות דף ק"ט: כל האומר אין לו אלא תורה אף תורה אין לו ע"ש שפירוש המלה תורה הוי הוראה כיצד לחיות עם התורה ואם אינו חי עם התורה אף תורה אין לו, ואף עצם לימוד התורה אם לומדה בשביל ציווי הבורא היא מצוה אבל כשלומד רק מפני הנאת חכמה זו ל"ה תורה כלל, וכן איפכא בלי תורה ל"ה מצותיו כדבעי והוי מצות אנשים מלומדה, וזוהי כוונת הגר"א שתורה כלולה ממצות ומצות כלולים מתורה.

וכן מצוות בלי מדות כגון שעושה חסד ולבו אינו נדיב אלא שעושה כן מיראת שמים י"א דהוי מדת סדום ושרשו רע מאד כיון שבטבעו הוא כילי כמוש"כ רבינו יונה באבות פ"ה מ"י, דצריך ליתן צדקה בלב טוב וכן בכל המדות, וה"ה איפכא מדות בלי מצות אין שלמות, דצריך לעשות חסד לא מפני רחמים אלא מפני אהבת חסד כמו שהקב"ה עושה חסד, וכמו שנתבאר להלן מאמר ל"ז, וזוהי כוונת הגר"א שמצות כלולות ממדות ומדות כלולות ממצות.

לא

תורה ויראת שמים, מהות החכם

שבת דף ל"א: „אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל“, ופירש"י „יראת שמים דומה לפתחים חיצוניים שדרך להם נכנסים לפנימיים כך אם ירא שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות ואם לאו אינו חש לתורתו בהי עייל באיזה פתח נכנס לפתוח את הפנימים“, והיינו שהתורה הוי הפנים ויר"ש הוי החיצון.

וקשה דהרי אח"כ אמרו שם „מכריז רבי ינאי חבל על דלית לי' דרתא ותרעא לדרתא עביד" ופירש"י ביומא דף ע"ב: „דרתא חצר ותרעא לדרתי' עביד שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים“, ומשמע איפכא דהתורה הוי שער ויר"ש הוי הפנים, ולא משמע דרבה בר רב הונא ורבי ינאי פליגו בזה, ועי' במפרשים על עין יעקב שעמדו ע"ז.

ואשר נראה, דהנה תנן בפ"ג דאבות מ"ז ר"א בן עזרי' אומר כו' אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה" ופי' רבינו יונה, "אם אין חכמה אין יראה כי אין יראה שלמה בלא חכמה לפי שהיא מחזקת אותה ומאירה לנחותו בדרך, אם אין יראה אין חכמה שצריך שיקדים היראה לחכמה שבלא כן לסוף לא יקיים החכמה ויקוץ בה ויניחנה כי מאחר שאין לו תיקון המדות תחלה ואינו ירא את ד' למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין להקים את דבר ד' כי היראה צריכה להיות קודם החכמה", והיינו דיש יראת העונש ויש יראת הרוממות ויראת העונש צריכים לפני החכמה שאל"כ לא תתקיים החכמה בו דאם אין לו יראת העונש יעזוב התורה וגם כיון שלא יקיים את המצות הוי לומד ע"מ שלא לעשות דל"ה תורתו תורה כלל (וכמ"ש במאמר הקודם) וכמו שאחז"ל יבמות דף ק"ט: מי שאין לו אלא תורה אף תורה אין לו, דתורה פירושה הוראה היא לחתנהג וכשלומד שלא ע"מ לעשות הוי חכמה ולא תורה, וכן אם אין לו יראת העונש עושה חטאים וזה סותם את לבו מהתורה (ראה להלן מאמר ל"ב), ואחר שיש תורה באים ליראת הרוממות שהיא היראה השלמה.

ובזה אפשר להבין את הפלוגתא במתני' סוטה דף כ"ז: דריב"ז ס"ל דאיוב עבד את ד' רק מיראה שנאמר איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע ור' יהושע סבר שעשה מאהבה, ובדעת ריב"ז פירש"י, "מיראה, מדאגת הפורענות שלא תבא עליו", וצ"ב מנ"ל הא, דאולי, "יר"א" הכוונה ליראת הרוממות, וכדכתיב אצל אברהם בראשית כ"ב י"ב, "כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה". ועו"ק והרי העיד ד' עליו (איוב א ח) "... עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע". ובתרגום שם, "תם, גבר שלים", וצ"ב דהרי יראת העונש היא מדרגה בשביל ע"ה קטנים ונשים כדכתב הרמב"ם בפ"י מהל' תשובה.

ולפמשנ"ת א"ש דהרי בב"ב דף ט"ו: נחלקו אי איוב הי' מאומות העולם או ישראל הי', וכנראה דריב"ז סבר דאיוב הי' מאומות העולם ולכן לא הי' יכול להגיע ליראת הרוממות, דבלי תורה א"א להגיע לידי זה וכיון שאין יראת הרוממות לא יתכן אהבת ד' (ועי' מס"י פי"ט, "ותראה שזאת היא היראה האמיתית שהיא יראת הרוממות כו' שבה תלוי הכבוד המתקרב אל חיבוב האהבה), ומה שהעיד עליו הקב"ה שהיו בו מעלות גדולות וגבר שלים, היינו משום שהגיע כפי יכולתו, ומשא"כ אברהם דנתגלתה לו כל התורה וקיימה זכה להגיע לידי יראת הרוממות, ומאי דכתיב בו, "יר"א" היינו יראת הרוממות, אבל ר"י סבר דאיוב ישראל הי' וגם יכול הי' להגיע

ע"י התורה ליראת הרוממות וממילא הגיע גם למדרגת אהבת ד', (ועי' לעיל מאמר י"ג ולהלן מאמר נ"ב).

ונמצא דיראת העונש הוי שער לתורה ואלו הם דברי רבה בר ר"ה, ותורה הוי שער ליראת הרוממות, וזהו שמכריז רבי ינאי דתורה הוי השער ליראת הרוממות, וצריך שתקדים לו יראת שמים דהיינו יראת העונש כדי שיגיע לתורה וממנה ליראת הרוממות, (ועי' מס"י סופכ"ד) (וראיתי שכבר קדמוני בזה דבשבת איירי ביראת העונש וביומא איירי ביראת הרוממות). והנה ע"י יראת שמים מקבל תורה במתנה, דהנה איתא במגילה דף ו': ואמר ר' יצחק אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן לא יגעתי ומצאתי אל תאמן יגעתי ומצאתי תאמן הני מילי בדברי תורה אבל במשא ומתן סייעתא הוא מן שמיא ולדברי תורה לא אמרן אלא לחדודי אבל לאוקמי גירסא סייעתא מן שמיא היא, ופירש"י, לאוקמי גירסא שלא תשתכח ממנו סייעתא דשמיא ויש יגע ואינו מוצא, והביאור בזה הוא עפ"י מה דאיתא בנדרים דף ל"ח. וא"ר יוחנן בתחלה ה"י משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה שנאמר, ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו דרך אז אינו שוכח, דכשנותנים מן השמים לא לוקחים בחזרה וכדאיתא בתענית דף כ"ה. במעשה דר' חנינא בן דוסא, מיהב יהבי משקל לא שקלי, ולכן יתכן ליגע ולא למצוא כי המתנה הזאת ניתנת רק לירא שמים וכדאמרו חז"ל עירובין דף נ"ד. ונדרים דף נ"ה. אם אדם עושה עצמו הפקר כמדבר [שהכל דשין בו] אז נותנין לו תורה במתנה, (דביטול עצמו וענוה תלוי ביר"ש, כמ"ש רנ"ג בברכות דף נ"ו: על הא דתניא אין מראין דלועין בחלום אלא למי שהוא יר"ש בכל כחו, עיי"ש. ובמשלי כ"ב ד', עקב ענוה יראת ה', וברש"י, בשביל הענוה יראת ה' באה. ד"א וכו' עיי"ש, ובירושלמי שבת פ"א ה"ג).

וזהו גם הביאור במאי דאמרו בברכות דף ל"ג, אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יר"ש בלבד וכו' דהיינו משום דע"י יראת שמים מקבל את כל התורה שבעולם בלי גבול, דהנה כתיב במשלי י"ט כ"ג, יראת ד' לחיים ושבע ילין וגו' ופי' הגר"א, כלומר שיראת ד' היא מביאתו לחיים וגם שיהי' שבע ילין כר' והענין שנתן הקב"ה לאדם בטבעו שישן כדי שיעלה נשמתו לשיבה של מעלה ושם מגלין לה רזי תורה מה שא"א לאדם ללמוד בשבעים שנה לומר שם בשעה אחת אך מאותו הלימוד אינו בא לו שום שכר כלל אלא שזהו השכר בעצמו אבל מה שלומד תורה ביום היא מביאתו לידי חיי העוה"ב וזהו יראת ד' מה שלומד תורה ביראת

ד' כל היום מביאתו לחיים ושבע ילין פי' בלילה יהי' שבע מהתורה שלומד בישיבה של מעלה וכו', וכבר העיד הגר"ח תלמיד הגר"א שבכל לילה היו מגלין לרבו רזי תורה שא"א ללמוד כאן בשבעים שנה, דהיינו אפי' לימוד של הגר"א.

וזהו גם מה שאמר ר"א (בשהש"ר פ"א אות ב' ועיי"ש בעץ יוסף) אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסין וכו' א"א לכתוב את תורתו, עיי"ש, כי בשינה קיבל לאין שיעור הרבה ממה שלמד, ואמנם בשינה הוא רק לערך יותר משבעים שנה כמ"ש הגר"ח זצ"ל אבל בעוה"ב התורה שמלמדים את האדם היא הרבה יותר מזה, וכ"ז זוכה ע"י יראת ד' וכדכתיב במשלי. ועי' גם מדר"ר פרשת וזאת הברכה מי שהוא ירא שמים ולא הספיק ללמוד הרבה תורה ואומר מה אני אעשה שם אמר הקב"ה לישראל חייכם כל החכמות וכל התורה בלבו ע"ש, משום דע"י יראת שמים זוכה לכל התורה.

ומשו"ה אין לו להקב"ה אלא אוצר של יר"ש משום דע"י מקבלים את כל התורה.

ב

ויותר מזה דמה שעושה את האדם לחכם הוי רק יראת שמים, דהנה כתב הרמב"ם בפ"ה מהל' תשובה ה"ב שכל אדם ראוי לו להיות חכם או סכל עיי"ש והקשה בהגמ"י שם, תימה דבפירוש אמר בפ' כל היד [נדה ט"ז ב'] שמלאך הממונה על ההריון לילה שמו נוטל את הטיפה כו' עד גבור או חלש או טפש או חכם כו' הרי בפירוש משמע שגם דבר זה בידי שמים" ועיי"ש מש"כ בזה ובשם מורו כתב תירוץ לזה, דפירוש לאחז בחכמה או בסכלות ומה שבפ' כל היד היינו לעשות לו לב חכם או טפש. והביאור בדבריו הוא דהנה איתא בשבת דף ל"א: „דא"ר יוחנן משום ר' אלעזר אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכתוב ויאמר לאדם הן יראת ד' היא חכמה וגו' שכן בלשון יוני קורין לאחת הן" ע"ש, וצריך להבין הלא חכמת התורה עמוקה וגדולה ויש בה נגלה ונסתר מעשה בראשית ומעשה מרכבה ואיך זה שאמרו שחכמה הוי רק אחת דהיינו יראת שמים. ונראה בביאור הגמ', דהנה איתא בברכות דף נ"ה. „אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנא' יִהְיֶה חִכְמָתָא לַחֲכִימִין ומנדעא לידעי בינה שמע רב תחליפא בר מערבא ואמרה קמי'

דרכי אבהו אמר לי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ע"כ, ומי הוא הנקרא שיש בו חכמה של חכם לב נלמדנה ממקום אחר, והוא ממה שאמרו באבות פ"ד מ"א א,, בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם וכו', ונראה שהכוונה בזה להדגיש שחכם אמיתי בעצמיות מהותו אינו נמדד בכמות חכמת הלימוד שהספיק לרכוש לעצמו כי יש מאסף ואין כל למד הרבה ולבו ראה הרבה חכמה והוא בעצמיותו באספקלריותו האישית אינו כלום כי הכל רכש לא לשם אהבת החכמה כי אם לשם חמדת הכבוד ואהבת בצע, אבל חכם אמיתי בעצמיות מהותו האישית הוא מי שאצור בקרבו אהבת ותשוקת החכמה, והבחינה לכך היא אם רודף אחר החכמה, שזה מראה שכל עצם חייו הוא חיי חכמים שהוא חכמה, דוגמת הדגים שנמשלו בהם ישראל,, כיון שיורדת טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן וכו' (עי' מד"ר ויחי פרשה צ"ז), מפני שחיי הדגים הם מים לכן אף שנמצאים בים של מים אבל מכיון שזהו חייהם רודפים אחרי כל טפה מהם בצמאון, כך מי שחיי חכמה אף שיש בו ים של חכמה אם רואה בחבירו אפילו טפה של חכמה רודף אחרי בצמאון, וזוהי כוונת המאמר איזהו חכם הלומד מכל אדם, שזוהי הבחינה המראה שהוא חכם, וכבר כתב רבינו יונה ז"ל באבות שם שהיודע כל החכמות אם אינו אוהב החכמה אינו חכם אלא טפש, אך האוהב אותה ומתאוה אלי' אע"פ שאינו יודע כלום ה"ז נקרא חכם, עיי"ש.

ועוד איתא חיי החכמים — חכמה. והיינו שהחכמה היא חייהם ומהותם ובלי זה הם כמתים, ועי' גם רמב"ם פ"ז מהל' רוצח ה"א דכתב,, תלמיד שגלה לעיר מקלט מגלין רבו עמו שנאמר וחי עשה לו כדי שיחי' וחי בעלי חכמה ומבקשי' בלא תלמוד תורה כמיתה חשובין וכן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו" והיינו דחכם אמיתי מהותו וחיותו הוי חכמה ובלי זה הוי כמיתה.

ואיתא גם במדרש לקח טוב פרשת האזינו,, יערוף כמטר לקחי וכו' מה מים אין הגדול בוש לומר לקטן תן לי לשנות אף דברי תורה יש רב שומע מן התלמיד יש גדול שומע מן הקטן ואינו בוש, מה דגים שבים פותחין את פיהם לקבל טיפת המטר שיורדת מן השמים כך דברי תורה תלמיד חכם שומע מדרש או הגדה מצית אזנו לשמוע. מה שעירים הללו יורדים על העשבים ומגדלין אותם כך דברי תורה מגדלין אותך ומעלין אותך על הכל דכתיב סלסלה ותרוממך, וכרביבים עלי עשב מה הרביבים יורדים על

העשבים ומעדנין אותם ומפנקין אותם כך דברי תורה מעדנות ומפנקות אותך דכתיב תתן לראשך לזית חן וכו', ע"ש. והיינו דהתורה הוי ממש חיים דע"י לימוד התורה נעשית מהותו כ"כ רוחנית ומעודנת ומפונקת עד שכל הנאות של העוה"ז הם כלום ורק התורה היא חיו ואין הגדול מתבייש לומר לקטן תן לי תורה דזה מראה שמהותו וחיו הם חכמה, ובאמת אם לא נעשה מהותו כן הוי סימן שאינו לומד תורה כהוגן. ולחכם כזה שיש בו מאהבת החכמה שהוא הנקרא חכם לב בתכונתו העצמית, הקב"ה מחונן אותו מחכמתו.

והנה אף שגם לחכמי אומות העולם נתן הקב"ה מחכמתו, אבל באמת מדה אחרת לגמרי נתן מחכמתו לעם ישראל, ואנו למדים זאת משינוי נוסח הברכה בין רואה חכמי ישראל לרואה חכמי אומות העולם, דאיתא בברכות דף נ"ח. "ת"ר הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו", והרי הבדל גדול מחכמת יראיו לחכמת בריותיו, דלבריותיו רק, "נתן מחכמתו" כמתנה שאין זיקה וקשר בין הנותן למקבל, ואילו ליראיו, "חלק מחכמתו" שמאציל מרוחו עליהם.

ואף חכמת הלימוד להלכה למעשה ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא שהיא באה בסייעתא דשמיא זוכים מה, "חלק" מחכמתו כי מוכח מתלמודין שזהו מעין נבואה, וכדאיתא בב"ב דף י"ב: בשם רבי אבדימי דמן חיפה דמיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שניטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה ואמר רב אשי תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרא הלכה למשה מסיני כוותי' והקשו ודלמא כסומא בארובה ותי' ולא טעם יהיב, ופירש"י, "וכיון דאמר טעמא אין זה כסומא כו' אלא סברת הלב היא הבאה לו בנבואה וזכה להסכים להלכה למשה מסיני", הרי מפורש שכל מי שמכוון בסברת הלב למה שנאמר למשה מסיני נבואה היא וזהו ה, "חלק מחכמתו ליראיו" שיכולים ישראל לכיון ממש כפי שקיבל משה מסיני, ולכן צריך ללמוד רק בשמחה כי אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה וכן משו"ה צריך תמיד ללמוד ברתת ובזיע דתמיד הוי כמעמד הר סיני וכן משו"ה צריך תמיד ללמוד מהרב הדומה למלאך ד' צבאות כמו שהי' אז.

אמנם כל זה הוא רק, "ליראיו" דהיינו יראי שמים, דהנה כל החכמות אינם עושין את האדם לחכם שזהו כל עצמיותו ומהותו, ואפי' תורה בלי יר"א אינו עושה את האדם לחכם, כי יתכן שיהי' בעל כשרונות עצומים ומתמיד עצום וגאון בתורה אבל אם הוא לומד לשם כבוד או ממון הרי

מהותו ^{אשר}הוא תאוה וכבוד ורק ע"י יר"ש נעשית מהותו תורה ומעשים טובים כי ע"י יר"ש כל ענייני העוה"ז הם בשבילו הבל הבלים וחיוו הם רק התורה, וגם מה שאיתא בחז"ל הנ"ל אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה כמובן דהוא למי שיש בו חכמת הלב לתשוקת חכמה אלקית ליראת שמים שהיא ראשית הדעת והחכמה כדכתיב תהלים קי"א י', „ראשית חכמה יראת ד'“ וכתיב משלי א' ז', „יראת ד' ראשית דעת“ (וזה גם מ"ש ביומא ע"ב: „אר"ש ב"נ א"ר יונתן מאי דכתיב למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין, אוי להם לשונאיהן של ת"ח שעוסקין בתורה ואין בהן יר"ש“, דמי שהוא יר"ש הוא הנחשב שיש לו לב). ובידה המפתחות החיצוניות להכנס לתרעין דחכמתא דזהו העיקר וכדאמרו חז"ל יבמות הנ"ל האומר אין לי אלא תורה אפילו תורה אין לו, דתורה בלי יר"ש אינה כלום והיא שמביאה להיות רוחני להתדבקות בד' יתברך ואחיזה במדותיו ולהשגת והבנת אור חכמת התורה, (וכן איתא במדרש תנחומא סוף פרשת צו „מלמד שהיראה גדולה מן החכמה ומן הבינה כי מי שיש לו חכמה ובינה ואין בו יראה אינו כלום. כי כן אמר שהמע"ה סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא וגר כי זה כל האדם“).

וזהו ביאור הגמ' בשבת הן יראת ד' היא חכמה הן אחת היא, שחכמה נקראת מה שעושה את האדם לחכם, וחכם הוא רק ביר"ש.

ולפי"ז ניחא שפיר הרמב"ם הנ"ל דודאי מי שנולד פקח או טפש היינו עם כשרון או בלי כשרון זה נגזר עליו מן השמים, אבל חכם או סכל זהו ענין שתלוי בכל אחד כי חכם מיקרי מי שמהותו ותשוקתו וחיוו היא חכמה וסכל מיקרי מי שמהותו ותשוקתו וחיוו הם הבלים ולא חכמה, וראי' לזה דזה מיקרי סכל דהרי כתיב (קהלת ד' י"ג) על היצה"ר „מלך זקן וכסיל“ (עיי"ש ברש"י), ואטו היצה"ר הוא טפש, ואמר החפץ חיים זצ"ל, שנקרא כסיל על שם מלאכתו שעושה כסילים, והנה ודאי שאין היצה"ר הופך בעל כשרון לאדם בלי כשרון אלא שמפתה את הפקח לסטות מיראת שמים לכל השטויות והחטאים, ומוכח ד„כסיל“ הוא אדם שמהותו שטויות וההיפך מן החכם שמהותו הוא חכמה, וזה ודאי תלוי ביד כל אחד דגם מי שאינו פקח יכול לרצות חכמה והוי חכם, וגם מי שהוא פקח יכול לרצות הבל והוי כסיל, דהרי כולם בעלי בחירה הם, וזוהי גם כוונת רבו של ההגמ"י דהגמ' בנדה איירי בלב חכם או טפש והרמב"ם איירי בלאחוז בחכמה או בסכלות וכמושנ"ת.

ובזה שנתבאר א"ש נמי הגמ' בב"מ דף פ"ה: דאיתא התם „אמר רב חמא

מאי דכתיב בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע בלב נבון תנוח חכמה זה ת"ח בן ת"ח ובקרב כסילים תודע זה ת"ח בן ע"ה (ופירש"י בן עם הארץ היינו בקרב כסילים ממשפחת כסילים) אמר עולא היינו דאמרי אינשי אסתירא בלגינא קיש קיש קריא, וצ"ב אטו ע"ה הם כסילים הרי יש ע"ה פקחים גדולים, אולם לפמשנ"ת א"ש דע"ה מהותו אינו חכמה אלא שטותים וזהו כסיל, ולכן ת"ח בן ת"ח החכמה נחה אצלו דהיינו כיון שחיוו הם חכמה אינו מתהלל בחכמתו דוכי יש בן אדם שמתהלל בחייו, אבל ת"ח בן ע"ה שהוא ממשפחת כסילים הולך ומתפאר בחכמתו כי לא הי' רגיל שחכמה היא חיים וחושב שצריך להתפאר בזה.

עכ"פ ילפינן מכל זה דהעיקר הוא יר"ש וזה ערשה אותו לחכם, ויר"ש מקבלין רק ע"י לימוד המוסר (וצריך גם להתפלל על יר"ש, עיין להלן מאמר נ"ח). ואם יש יר"ש מתחזק בגוף ובנפש לקיים מצות ד' וזהו תכלית העבודה וכמו דכתיב ביהושע א' ז' רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו' ופי' הגר"א שם, חזק בגוף בעשה, ואמץ בלב שהוא בנפש בל"ת, והיינו שבשביל לעשות צריכים להתגבר על היצה"ר של חגוף דהיינו עצלות וצריכים להתחזק בגוף, ובשביל שלא לעשות צריכים להתגבר על היצה"ר של הנפש וצריכים להתחזק בנפש שלא לעשות עבירות, וכ"ז בא ע"י לימוד המוסר דמגביר את כח היצ"ט על היצה"ר.

לב

כתר תורה וכתר שם טוב

ביאור „תוכו כברו", קשה סילוקן של צדיקים,
דברים הסותמים הלב והעצה לזח

אבות פ"ד מי"ב, „רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן", ופי' הרע"ב „שלשה כתרים הם הכתובים בתורה שחייבה התורה לנהוג בהם כבוד כו' וכתר שם טוב מי שיש בידו מעשים טובים ושמעותו טובה מחמת מעשיו לא מצינו לו כתר בתורה שיחיו חייבים לנהוג בו כבוד והוא עולה על גבי כולן שכל השלשה כתרים צריכים לו שאם ת"ח הוא וסנו שומעני שרי לבזוי וכו', וצ"ב במה שכתב הרע"ב „שיש בידו מעשים טובים ושמעותו טובה